

ONGEMAKKELIJK VERLEDEN

Aan het eind van de dag van Nelleke Noordervliet

Uit *Het oog van de engel* (1991), een van Nelleke Noordervliets vroege historische romans, spreekt een welomlijnde historische visie. De roman speelt aan de vooravond van de Franse Revolutie en het ijkpunt van die visie is dan ook de Verlichting. In de essaybundel *Schatplicht* (2013) verwoordt Noordervliet haar voorliefde voor deze periode: “Verlichting’ is een prachtig woord. De dubbele betekenis laat geen negatieve connotaties toe. Niet alleen gaat er een licht branden, tevens wordt een zware last van de schouders genomen. Hoe kun je daar niet naar verlangen?” In de vertelstem in *Het oog van de engel* klinkt geregeld een geschiedenisleraar mee die van deze wijsheid doordrongen is.

Die ietwat didactische echo van het Verlichtingsideaal is vrijwel afwezig in Noordervliets nieuwste roman, *Aan het eind van de dag* (2016). Toch speelt ook hierin de Verlichtingserfenis op de achtergrond. De hoofdfiguur, Katharina Donker, is namelijk een voormalige politica die, als zovelen van de generatie die in de jaren zestig ging studeren, streefde naar persoonlijke en maatschappelijke emancipatie. Centraal staat de worsteling van Katharina met dat verleden – haar eigen geschiedenis, die tegelijk die van een tijdperk is.

Katharina Donker – ze nadert het eind van haar levensdag, maar is nog vitaal – blikt terug. Er is een keurige wetenschappelijke biografie over haar in de maak, maar die wil ze liever de pas afsnijden. Daarom begint ze aan kennelijk niet voor publicatie bedoelde, memoiresachtige aantekeningen, die het hart van de roman vormen. We vernemen *the lives and times* van de ex-minister Donker uit de eerste hand. Haar herinneringen worden afgewisseld door passages uit het heden, eveneens in de ik-vorm. Die tonen het omzichtige gevecht met haar gedecideerde biografie en de verslechterende relatie met haar huidige partner, Simon. Met zijn therapeutische goede bedoelingen wakkert Simon haar onvrede met zichzelf en haar verleden aan.

Katharina’s weerstand wordt om te beginnen veroorzaakt door haar gemengde gevoelens over de politiek. De sleutelmomenten uit haar carrière tonen dat idealen, in dit geval het sociaaldemocrati-

sche verheffingsideaal, in het politieke bedrijf een ondergeschikte rol spelen. Macht is doorslaggevend, aangedreven door persoonlijk streven en geholpen door handigheid. Tot haar schaamte moet ze bekennen niet alleen onderdeel van dat machts spel te zijn geweest, maar ook deelnemer. Daarom houdt ze liever zelf de redactie over haar levensverhaal. De ongewenste biografie brengt haar tot filosofische beschouwingen over het onvolkomen karakter van het genre. Een ander is onkenbaar, spreekt Katharina haar favoriete existentialistische filosofen na; zelfs haar eigen verleden is haar al vreemd geworden (“*je est une autre*”). Een verhaal kan niet zonder causale verbanden, die per definitie de onbestemdheid en meerduidigheid geweld aandoen. Zelf laat ze daarom conclusies over ongemakkelijke levensfeiten veelal achterwege. Haar scepsis betreffende verhalen lijkt mede bedoeld als zelfbescherming. Die tweeslachtige houding ten opzichte van zichzelf geeft spanning aan de roman.

Naast politieke desillusie voeden ook persoonlijke drama’s Katharina’s weerstand tegen haar biografie. Dochter Hanna verwijt haar gebrek aan aandacht, zorg en liefde, en ex-man Hugo verwijt haar ook nog verwaarlozing van idealen, bedilzucht en koude rationaliteit. Katharina geeft toe dat ze geliefden ondergeschikt gemaakt heeft aan eigenbelang. Je zou kunnen zeggen dat ze ook thuis deels de politica was naar het model dat ze in het politieke deel van haar herinneringen schetste. Tegelijkertijd blijkt hoezeer ze daaronder lijdt. De toedracht van de verwijdering van haar gezin laat ze goeddeels in het midden. Zoals ze zelf met de feiten is geconfronteerd, confronteert ze haar imaginaire lezers ermee.

Het dramatische slotakkoord van de roman, afgezien van een catharsisachtige epiloog, is het verslag van de pijnlijke ontmoeting met de naar Amerika uitgeweken Hanna. Daarin zien we het “onbegrijpelijke” van “de les in verdriet en woede” terug uit *Medea*, het klassieke drama waarvan Katharina zoveel mogelijk voorstellingen bezoekt. In haar leven herkent ze die Griekse wereld met zijn vraag naar de houding tegenover het noodlot. De lezer kan in dit verband ook denken aan het romanmotto,

Kunnen idealen buiten de politiek om maatschappelijk gerealiseerd worden? Wat is überhaupt nog de waarde van idealen?

ontleend aan het gedicht 'Do not go gentle into that good night' van Dylan Thomas. Naar dat gedicht verwees Noordervliet eerder in *Schatplicht* als aanduiding van een levensgevoel waarmee ze zich als schrijfster verwant voelt: de onverschrokken aanvaarding van het zinloze universum dat de Verlichting ons heeft nagelaten.

Voor Katharina's feministische generatie gold "het persoonlijke is politiek", zoals haar biografie haar voorhoudt. Inderdaad gaan haar studie en carrière terug op de wens te "ontsnappen" aan haar werkmilieu en een beter leven te bezorgen aan mensen als de bewoners van de volkswijk waar ze opgroeide. Wat van dit politieke emancipatie-ideaal overblijft, laat Katharina in het midden, maar de tekenen zijn niet bemoedigend. Op haar ministerschap kijkt ze louter relativerend terug ("papier verplaatsen" in een "ploegje ministers van een poppenland") en de reductie tot machtspeel wekt de indruk dat "de" politiek voor haar heeft afgedaan. Haar huidige personalistische visie lijkt welhaast een omkering van de feministische leuze.

Zo roept de roman vragen op die hij helaas bij monde van Katharina niet stelt. Bestaat er nog een aanvaardbare versie van politiek? Kunnen idealen buiten de politiek om maatschappelijk gerealiseerd worden? Wat is überhaupt nog de waarde van idealen? De nuance die Katharina eist van haar biografie ontbreekt in haar politieke analyse. Bovendien kan de lezer slecht oordelen over de gebeurtenissen. Katharina's weergave is daarvoor te betogend en abstract-samenvattend. Ze presenteert casussen ter illustratie van een vaststaande interpretatie.

Dat laatste geldt tot op zekere hoogte ook voor de persoonlijke drama's, die nauw verknoot zijn

met die van haar carrière. Documenten van geliefden die ze uit de eerste hand citeert, creëren geen echte meerstemmigheid, maar onderstrepen het centrale drama van de onverenigbaarheid van verbonden levens. Vechtend "voor een rechtvaardige samenleving (...) siepelden mijn kinderen en mijn geliefden weg en liet ik ze gaan. (...) Het gebeurde gewoon en ik weet nog steeds niet waarom of waardoor." Katharina had als personage aan diepte gewonnen als ze, in weerwil van haar Griekse strijdbaarheid, wat dieper was doorgedrongen in het mechanisme van haar particuliere noodlot.

Maar dat zijn kanttekeningen bij een architectonisch knappe roman, die vanaf de eerste bladzijde een consistente toon heeft en geen noemenswaardige inzinkingen kent. Katharina's levensdrama van uit elkaar drijvende geliefden weerspiegelt het raadsel van de geschiedenis, dat in haar woorden bestaat uit "de gelijktijdigheid van het ongelijktijdige". Haar streven naar voorlopigheid, naar het openhouden van haar verleden en daarmee tevens van haar toekomst, botst met de onafwendbare levensvoltooiing – zoals het botst met de onvermijdelijke publieke biografie. De balans van een leven zal nooit kunnen tonen wat iemand droomde. Die erkenning werkt bevrijdend voor Katharina, die Grieks gaat leren: "(...) kennis omwille van de kennis zelf. Ik ga er niets mee doen." Op de maatschappij gerichte verlichting is hier getransformeerd tot persoonlijk levensinzicht.

HAROLD VAN DIJK

NELLEKE NOORDERVLIEET, *Aan het eind van de dag*, Atlas Contact, Amsterdam, 2016, 352 p.